

LITERÁRNÍ ŽIVOT

Únorovým převratem roku 1948 komunistická strana úspěšně završila tříletou snahu o uchopení politické moci a nastolení své nadvlády nad celou československou společností. Rychle budovaný totalitní systém, který stále zjevněji přejímal organizační a ideové podněty ze sovětské praxe a dostával se tak do vleku jejího vývoje, zásadním způsobem ovlivnil též oblast kulturního života. V důsledku tvrdých represivních zásahů, uskutečňovaných již záhy po 25. únoru, se režim vlády jedné strany (byť nadále formálně tvořící součást tzv. obrozené Národní fronty) v průběhu několika měsíců upevnil a definitivně setřel předchozí úvahy o specifice československé cesty k socialismu. Komunistické pojetí socialismu, totožné s jeho stalinským výměrem, bylo prosazováno i v kultuře. Desetiletí po únorovém převratu nebylo ani vnitřně jednotné, ani nehybné. Tvořil je naopak sled rychlých kulturních změn vesměs širokého sociálního dosahu, které zasáhly všechny činitele literárního života od spisovatelů až po čtenáře. Likvidace dřívějšího a založení nového systému literárních institucí byly náplní první etapy, spadající do let 1948–50. Zároveň se v konfrontaci různých názorových proudů ještě neusazené porevoluční společnosti formovala oficiální kritická doktrína socialistické literatury, vymezující její program i vztah k literární tradici. Etapu sebejisté totalitní kultury sovětského typu i její programové estetiky, socialistického realismu, představovala budovatelská léta 1951–55. Pod vlivem rozličných vnějších i vnitřních faktorů docházelo nicméně i v tomto období v oficiální kultuře k řadě korekcí a dílčích změn původního projektu a jeho praktické realizace, jejichž vůdčím heslem bylo odstraňování „schematismu“ a „dogmatismu“. Součástí tohoto pohybu byl jednak ústup od postulátů, které se ukázaly jako utopické, jednak dílčí rozšiřování literárního prostoru. V letech 1956–58 přerostly tyto tendence v erozi kulturního modelu budovatelského období a postupně uvedly v pohyb procesy vedoucí v příštím desetiletí k liberalizaci literárního života.

Umělecká tvorba, která odmítala model socialistické společnosti a jeho umění, jakož i nezávislé tvůrčí myšlení byly po celá padesátá léta totalitním režimem zatlačeny do sféry neoficiální. Snahy o kontinuální rozvíjení literární tvorby v návaznosti na dosavadní vývoj moderní evropské literatury byly vytěsňeny z veřejného kulturního prostoru. Někteří literáti odešli do exilu, kde se pokoušeli o založení nezávislých struktur českého literárního života. Doma se půdou těchto snah staly nepočetné literární a umělecké kroužky působící v soukromí, zbavené přístupu

k masmédiím i kontaktu s publikem. V situaci policejního teroru a sociální izolace se tato volná společnost nemohla pokoušet ani o vytvoření paralelního literárního oběhu (ojedinělé strojopisné edice měly spíše dokumentační ráz a sloužily interním potřebám příslušného kroužku). I za této situace nicméně probíhalo v neoficiálních tvůrčích enklávách stalinského období intenzivní umělecké hledání, pozoruhodně transformující modernistické poetiky a přitom polemicky reagující na oficiální podoby socialistického realismu.